

учетом потребности формирования ценностно-смысловых ориентаций как личностную структуризацию ценностно-смысловых императивов (общих моральных норм), что является признаком фундаментализации образования. Такой подход к процессу создания современных учебных книг даст возможность корректировать неуправляемые ценностно-смысловые установки старшеклассников, что могут возникать под влиянием отрицательных социальных факторов, которые блокируют воспитание высоконравственной, самодовлеющей и творческой личности.

Ключевые слова: содержание образования, ученики старшей школы, предметы гуманитарного цикла, ценности, ценностно-смысловая сфера, ценностно-смысловые ориентации, механизм формирования ценностей, направленность, мотивация, мотивационная направленность, установка, личность, информационно-познавательные противоречия, интеллектуально-творческое развитие, саморазвитие, целостная картина мира.

EN The article substantiates the need for a differentiated selection of content (forms, methods, technologies) humanities textbooks for high school students, taking into account the needs of the formation of value-orientations as a semantic structuring of personal value and meaning of imperatives (general moral norms), which is a sign of fundamentalisation education. This approach to the process of creating a modern educational books will make it possible to adjust the value and meaning unmanaged installation seniors that may arise under the influence of negative social factors that block the high moral education, self-sufficient and creative personality.

Keywords: content of education, high school students, humanities subjects, values, value-semantic scope, value and meaning orientation mechanism for the formation of values, direction, motivation, motivational orientation, setting, personality, information and cognitive contradictions, intellectual and creative development, self-development, a holistic picture of the world.

ОБДАРОВАНІСТЬ УЧНЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ

Г. П. Бондарчук,

*Інститут післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка*

Постановка проблеми. Обдарованістю, за загальноприйнятими характеристиками, вважають високий рівень розвитку загальних і спеціальних здібностей людини, які виявляються у високій дослідницькій активності і допитливості. Вияви цієї особистісної якості важливо враховувати у процесі підготовки підручників, зокрема розробки системи диференційованих завдань.

Учені розмежовують загальну обдарованість, яка спрямовується на широкий діапазон діяльностей, і спеціальну, що виявляється у певній галузі, зокрема, мистецтві, математиці, техніці, соціальній сфері тощо (Н. Лейтес, Ю. Гільбух).

Аналіз останніх досліджень. Починаючи з ХІХ ст., від досліджень англійського вченого Ф. Гальтона, психологічна і педагогічна науки накопичила значний фонд даних про обдарованість з погляду спадкоємних передумов і цілеспрямованого впливу на її розвиток.

Найсуттєвіші досягнення в адекватному розумінні проблеми пов'язують з іменами Г. Айзенка, Д. Богоявленської, Г. Гільфорда, К. Спірмена, Е. Торренса, які запропонували авторські теорії інтелекту і розробили інструментарій вияву інтелектуальної обдарованості.

Значні досягнення вітчизняної науки кінця ХХ ст. у цій сфері засвідчені досягнення в Україні, передусім, Г. Костюка, Ю. Гільбуха, В. Моляко.

Формулювання цілей статті. Проаналізувати досягнення у дослідженні проблем обдарованості учня, схарактеризувати зміст педагогічної підтримки обдарованих, різноманітність форм і методів, а також зацентрувати увагу науковців з освітньої галузі (передусім дидактів і методистів), учителів-практиків, котрі присвячують свою діяльність конструюванню підручників нового покоління, на необхідності добору змісту навчальних предметів, що задовольняв би потреби і дітей-індіго.

Основна частина. За рівнями розвитку у напрямку інтенсивності вчені в досліджуваному явищі виокремлюють **обдарованість, талант, геніальність.**

Водночас показником багатоголосся у розв'язанні порушеної проблеми, нез'ясованості її основних параметрів є суперечливі погляди багатьох учених на природу обдарованості, сутнісні характеристики її функціонування.

Зокрема, свідченням такого стану є поява останніми роками такого нез'ясованого явища, яке прямо пов'язане з розглядуваним феноменом і на яке критично налаштовані більшість учених, є індіго. Термін уведений для позначення дітей, які володіють аурую кольору індіго (так вважають екстрасенси). Дітям індіго приписують багато різних властивостей, починаючи від високого рівня інтелекту і завершуючи телепатичними здібностями. Прихильники цього явища вважають, що діти індіго є «новою расою людей».

Незважаючи на різні тлумачення обдарованості, появу малодосліджених явищ, цей феномен всебічно вивчається і психологією, і педагогікою.

Якщо для психології пріоритетним є вияв обдарованості, розробка інструментарію обдарованості і опис його функціонування в структурі особистості, то для педагогічного освоєння проблеми обдарованості важливим є аспект впізнання, впливу і підтримки обдарованих дітей. Такі діти, зазвичай, випереджують своїх ровесників за темпом розумового розвитку.

Раніше від інших, як помічено, виявляються у них спеціальні обдарування до музики, малювання, нерідко помічають дорослі у ранньому віці дітей-індіго здібності до математики, а також лідерські якості.

Хоч обдарованість як якість особистості не має вікових лімітів і може виявитись у будь-якому віці, учені окреслюють деякі стійкі ознаки обдарованості в кожному віковому періоді [6, 720; 8, 56–72].

Раннє дитинство (від 1 року до 3-х): невгамовна допитливість, постійне запитування: Що? Чому? Навіщо? Як діє?; уміння стежити за кількома подіями водночас, розвинене мовлення, підвищена концентрація уваги на чомусь одному, наполегливість у досягненні результату у тій сфері, яка цікава; багата фантазія, винахідливість.

Дошкільний вік – активне дослідження навколишнього світу, дивовижна пам'ять, безмежна допитливість, інтуїтивні стрибки в розв'язанні пізнавальних завдань, яскрава уява, розвинене мовлення, можливе придумування влас-

них слів. Помічено соціальні особливості комунікації: відкритість до спілкування, надання переваги дорослим і старшим перед однолітками.

Водночас нерідко змішується реальне і вигадане, помічається перебільшення страхів, егоцентризм.

У молодшому шкільному віці спостерігається широта інтересів, цікавість, допитливість. Учні прагнуть до пошукової діяльності, за якої зможуть виявити активність мислення, ініціативу, утвердити себе з-поміж інших.

Обдарований молодший школяр нерідко буває імпульсивним; поспішає негайно одержати результат своєї діяльності.

Обдарований *підліток (старшокласник)* виявляє прагнення до виконання довготермінових завдань. Він досягає успіхів у багатьох справах, засвідчує вищі, ніж його ровесники, результати. Часто схильний до колекціонування, класифікації; демонструє розвиненість оперативної пам'яті, сформованість навичок логічного мислення; виражену установку на творче виконання завдань; володіння компонентами вміння вчитися, оригінальність підходів до розв'язання творчих завдань, створення в уяві альтернативних засобів і підходів.

Зазначимо, в усіх джерелах підкреслюється, що оцінка обдарованості дітей не може ґрунтуватися лише на діагностиці показників інтелекту. Ступінь і своєрідність обдарованості виявляється під час навчання і виховання, за виконання дітьми діяльності, різної за змістом, способом і очікуваними результатами.

Ці обставини обов'язково слід ураховувати. Відома вчена-дидакт О. Савченко підкреслює: «Особистість завжди відзначається індивідуальною своєрідністю, вона має своє неповторне індивідуальне обличчя, що виявляється в її характері та здібностях. Тому не є перебільшенням, коли про кожну дитину говоримо як про неповторну індивідуальність [7, 140]».

Водночас школа за своєю суттю є установою, спрямованою на масове навчання учнів, незалежно від їхніх здібностей. Потрапляючи в шкільне середовище, обдаровані учні нерідко вступають у конфлікт зі своїм оточенням. Недаремно, за рішенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, вони складають «групу ризику», оскільки їм необхідно забезпечити особливе виховання, індивідуальні навчальні програми, відповідних учителів і навчально-розвивальне середовище. Тож, з огляду на викладене, зміст навчальних книг нового покоління має задовольняти і їхні потреби, а отже, засоби, форми і методи навчання мають бути відповідними. Окрім того, обов'язковим, на нашу думку, має бути їх спрямування на самонавчання, яке відкриває широкі можливості для оволодіння змістом предметів, задіює творчі можливості і не обмежує мислення.

До речі, такий педагогічний підхід має місце у гімназіях, ліцеях, де педагоги знають і враховують особливості і проблеми обдарованої дитини, ставлять такі завдання, які допоможуть дитині розвиватися відповідно до своїх задатків і здібностей. З огляду на це, справедливим є твердження вченого: «Пізнання людської окремішності має неабияке значення для формування й розвитку парадигми особистісно орієнтованої освіти. Адже воно дасть можливість зрозуміти, що являє собою людина, які відносно постійні індивідуальні риси властиві

їй, який спосіб їх взаємодії, зрозуміти, яким чином ці властивості розвиваються в часі і чому людина обирає той чи інший спосіб життя й поведінки. Без урахування індивідуальних особливостей людини парадигма особистісно орієнтованої освіти залишатиметься привабливою риторичною розвагою [5, 16]».

Слід також зазначити, що нерідко обдарованість сприймається як вид девіації, відхилену поведінку на ґрунті гіперактивності.

Вивчаючи труднощі в навчанні обдарованих учнів, О. І. Щепланова дійшла висновку, що їхні соціально-психологічні проблеми дуже часто проявляються у формах дезадаптивної поведінки, таких як, наприклад, асоціальне і агресивне. Протест дитини проти неадекватних ставлень до неї однолітків і дорослих, незадоволеність стосунками, тривале пригнічення і/чи самопригнічення важливих потреб бути активними, вільно виявляти свої можливості, бути лідером тощо можуть набувати в поведінці форми демонстративної асоціальності, захисної агресії. Така дитина поводиться зухвало, бурхливо і недоброзичливо реагує на дії і оцінки оточуючих, дозволяє собі ненормативні, навіть виражені асоціальні вчинки: псує речі, стає брутальною, схильна до бійок і т.п.

Достатньо часто у шкільній практиці можна зустріти і протилежну соціально-психологічну реакцію обдарованої дитини на ситуацію пригнічення її природних проявів і потреб: заглиблення в себе, у світ своїх фантазій, мрій, апатичність, в'ялість, незацікавленість у контактах. Депресивна поведінка може набувати і демонстративних рис.

Другою причиною соціально-психологічних проблем називає дослідниця несформованість засобів спілкування. Обдаровані діти частіше від інших стикаються з нею. Витоки її часто лежать у дошкільному минулому дитини, у тому особливому середовищі, яке створили для них люблячі батьки.

Отже, обдарований учень створює чимало проблем перед суспільством, школою, батьками, педагогами. Можна зазначити, що в останнє десятиріччя виклики, які ставлять перед дорослими обдаровані діти, знаходять відгук у соціальній політиці держави, психологічній і педагогічній науці, практиці.

Зокрема, про необхідність створення особливих передумов для обдарованих учнів йдеться у Національній доктрині розвитку освіти в Україні, де серед пріоритетів політики виокремлено особистісну орієнтацію освіти, створення умов для самореалізації кожного громадянина. Саме тому у підручниках нового покоління мають бути закладені зміст і технології його засвоєння, розраховані на цю категорію дітей.

Введення профільності в старших класах загальноосвітньої школи загострює проблему врахування схильності учнів до вивчення багатьох предметів, своєчасної оцінки комплексу індивідуальних особливостей з погляду готовності до реалізації інтересів, потреб, самомотивованого самостійного навчання за певним профілем.

Цим пояснюється активізація дослідницьких кроків у з'ясуванні варіантів індивідуальних відмінностей учнів, пошуків засобів забезпечення розвитку їхніх запитів і потреб.

Своєрідність контингенту обдарованих учнів зумовила необхідність його спеціального (поглибленого) вивчення і організації педагогічної підтримки. З цією метою в системі Національній Академії педагогічних наук України засновано Інститут обдарованої дитини, який акумулює й координує дослідження в Україні, які спрямовані на задоволення потреб розвитку і реформування напрямків роботи з обдарованою молоддю, поліпшення інформаційно-методичного забезпечення, запровадження сучасних науково-методичних засад та окремих методик виявлення, розвитку і підтримки обдарованих дітей.

Засадничою умовою досліджень з проблем обдарованості, як свідчить їх аналіз, є реалізація в навчально-виховних закладах гуманістичної педагогіки співпраці, партнерства, співтворчості, що потребує переходу від навчально-дисциплінарної моделі організації педагогічного процесу до моделі особистісно-розвивальної, за якої особистість учня розглядається як творча індивідуальність.

Отже, сукупність наукових і практичних зусиль, з огляду на вивчення проблеми обдарованості, змушує шукати дієві засоби підтримки таких учнів, розробки грамотного педагогічного супроводження.

Педагогічна підтримка – як сучасна інноваційна ідея – передбачає підтримку в молодій людині індивідуального і своєрідного, зміцнення її реальних і потенційних можливостей. Отже, без сумніву, освіта має бути особистісно зорієнтованою. Водночас реалізація цієї ідеї пов'язується, з одного боку, зі створенням сприятливих умов безпечного середовища, необхідного для розвитку і саморозвитку дітей, розкриттям і реалізацією їхніх внутрішніх сил; формуванням здатностей до самостійної діяльності і вільного вибору. З іншого боку, це система засобів, яка забезпечує самореалізацію дітей в різних видах самовираження, де, на нашу думку, неабияку роль мають відігравати підручники і навчальні посібники, зміст яких відповідатиме потребам обдарованої дитини.

Зазначені напрями можна простежити в інноваційній практиці сучасної школи з підтримки обдарованої особистості школяра. Зокрема, відомий досвід організації навчання обдарованих в Авторській школі М. Гузика (м. Южний Одеської обл.). В її основі – особистісна орієнтація педагогічного процесу, виявлення і розвиток задатків і здібностей, закладених природою в кожній дитині, побудова діяльності школи на принципах природодоцільності, саморегуляції і пріоритетного розвитку провідної природної здібності дитини. У школі створено необхідні умови для розвитку й реалізації академічних здібностей та інтелектуальних потреб кожного учня, його художніх здібностей, культурно-мистецьких запитів і фізкультурно-спортивних уподобань, забезпечення професійної орієнтації. Усі ці функції здійснюються відповідними освітніми інституціями, що входять до складу єдиного навчально-виховного комплексу, який охоплює академічну школу, школу мистецтв, фізкультурно-спортивну школу, коледж. Розроблена автором Комбінована система організації навчально-виховного процесу дає можливість здійснювати глибоку індивідуалізацію навчання, що враховує зміст навчального матеріалу, рівні його засвоєння, темп навчання, режим навчальної діяльності, його форми і методи.

Понад тридцять років у цій школі ведуться наукові пошуки з розробки і впровадження моделей інноваційного навчання. Серед сутнісних складових цих моделей виокремлено п'ять.

Перша – модель навчання пошуковим процедурам («формування дослідника»).

Друга – модель цілеспрямованого формування розумових операцій («виховання мислителя»).

Третя – модель навчання як дискусії («дебатна технологія»).

Четверта – модель імітаційно-рольового навчання («навчальні ігри»).

П'ята – модель навчально-пізнавального і соціального проектування («навчальний проект»).

За всіх відмінностей ці моделі об'єднує спільність кінцевих результатів навчання:

- досягнення такого стану формування навчально-пошукових умінь, коли учень стає спроможним діяти за умов пошуку і створення нових для нього знань і практичного досвіду;

- вільне включення учня в діалогово-комунікативну діяльність в умовах спільного пошуку варіантів розв'язання відповідних навчальних і прикладних проблем;

- засвоєння учнем прийомів моделювання та ігрової імітації з тими предметами, явищами і подіями, які є об'єктом спеціального вивчення;

- оволодіння прийомами і способами генералізації і розгортання інформації у відповідності до ієрархії конкретних кінцевих продуктів розумової діяльності та пізнання у такій послідовності: понятійно-термінологічні одиниці відповідності до ієрархії конкретних кінцевих продуктів розумової діяльності та пізнання у такій послідовності: понятійно-термінологічні одиниці інформації – класи інформації – об'єднання класів інформації в єдину систему – створення нових систем інформації за допомогою трансформацій та імплікацій [2, 395].

Відомі й інші системи педагогічної підтримки обдарованих школярів, які передбачають поєднання розвитку здібностей із загальноосвітньою підготовкою шляхом відпрацювання здібностей учнів через участь у факультативах, гуртках, позашкільних клубних заняттях, олімпіадах.

Саме олімпіади як полігон для інтелектуальних змагань і творчого застосування свого потенціалу найпривабливіша позанавчальна форма пошукової діяльності школярів.

Олімпіади різних рівнів – шкільні, районні, міські, всеукраїнські, міжнародні допомагають виявити і підтримати обдарованих школярів. За умови педагогічної підтримки створювати ситуацію успіху, усвідомлення значущості перемоги кожного учня не лише для його власного зростання, але й внеску у визнання освіти України.

Свідченням популярності олімпіад серед школярів є динаміка зростання інтересу до цього виду інтелектуальних змагань. Проілюструємо на прикладі (див. рис. 1).

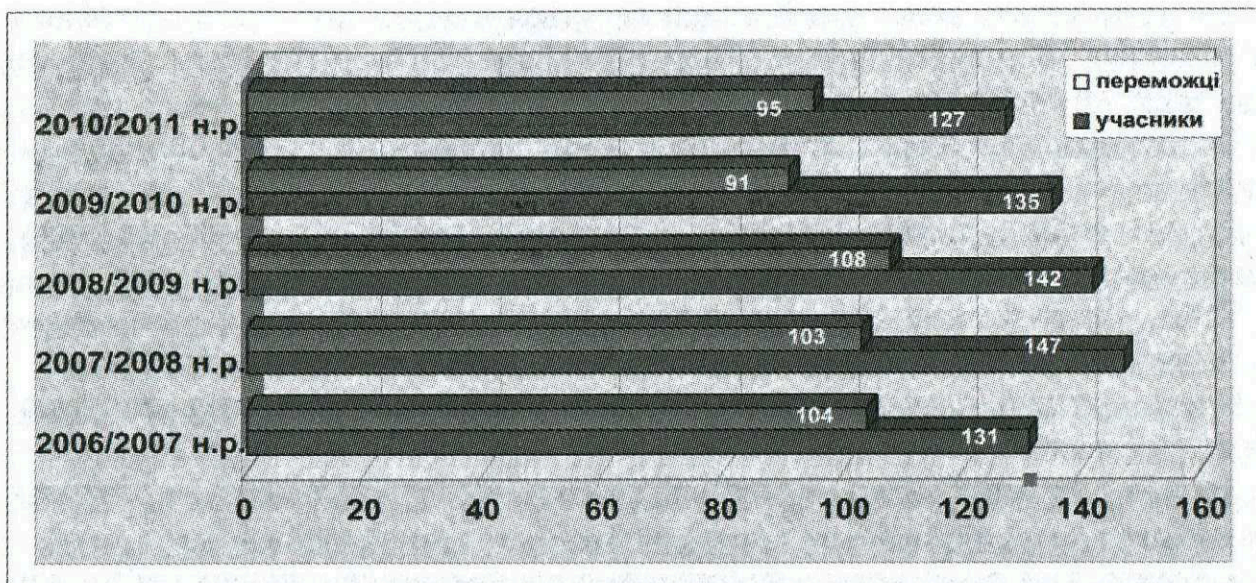

Рис. 1. Динаміка виступу школярів м. Києва на IV етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад із базових дисциплін упродовж п'яти років

Як з'ясувалося, найбільший інтерес і успіхи у дітей упродовж п'яти років виявлено з математики, історії, англійської мови, фізики, східних мов, що має спрямувати педагогічний загал на осмислення реальних можливостей учнів розвивати такі здібності в навчальному процесі.

Висновки. Отже, окреслені види педагогічної підтримки обдарованих учнів, різноманітність форм і методів мають важливий педагогічний смисл і логіку застосування, зумовлену потребами цієї категорії школярів. Вона має виконувати своє призначення – сприяти виявленню природних задатків, обдарувань і талантів учнів, бути не спорадичною – від випадку до випадку, – а системною, своєчасною і супроводжувати учня протягом тривалого часу. З огляду на це, процес підручникотворення також має бути скоригованим, аби зважати й на потреби самореалізації обдарованої особистості.

Література

1. Бех І. Д. Моральність особистості, стратегія виховання [Текст] / І. Д. Бех. – Рівне, 1991. – 146 с.
2. Гузик М. П. Особистісно орієнтована дидактична система загальноосвітньої школи [Текст] / М. П. Гузик // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002 : Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України. – Ч. 1. – Харків : «ОВС», 2002. – С. 393–410.
3. Дети индиго [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%82%D0%B8_%D0%B8%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%B3%D0%BE
4. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті [Текст]. – К. : Шк. світ, 2002. – 22 с.
5. Огнев'юк В. О. Профільна школа в категоріях цілей і цінностей освіти [Текст] / В. О. Огнев'юк // Профільне навчання: Теорія і практика : зб. наук. праць за матеріал. методол. семінару АПН України. – К. : Пед. преса, 2006. – С. 15–22.
6. Педагогика. Большая современная энциклопедия [Текст] / [сост. Е. С. Рапацевич]. – Минск : Современное слово, 2005. – 720 с.

7. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів [Текст] / О. Я. Савченко – К. : Абрикос, 1997. – 415 с.

8. Скрипченко Н. Ф. Актуальні проблеми навчання, виховання і розвитку учнів підготовчих класів [Текст] / Н. Ф. Скрипченко, О. В. Скрипченко // Початкова школа. – 1978 – № 6. – С. 56–72.

9. Хімко С. Р. Звіт про підсумки участі школярів загальноосвітніх навчальних закладів м. Києва у Всеукраїнських учнівських олімпіадах 2010/2011 навчального року [Електронний ресурс] / С. Р. Хімко // Веб-сайт ІППО – Режим доступу: <http://www.ippo.org.ua>

UA У статті розкрито розуміння сутності вихідних понять «обдарований учень», «педагогічна підтримка»; схарактеризовано зміст роботи з обдарованими учнями в таких аспектах: створення сприятливих умов для реалізації їхнього потенціалу і як системи спеціальних заходів, що забезпечують самовираження учнів у різних видах діяльності. Автор акцентує увагу науковців, учителів-практиків, котрі конструюють підручники нового покоління, на необхідності враховувати специфіку розумового та інтелектуального розвитку обдарованих дітей.

Ключові слова: обдарованість, педагогічна підтримка, здібності учня, інноваційне навчання, види педагогічної підтримки обдарованих учнів, процес конструювання підручників нового покоління.

RU В статье раскрыто понимание сущности исходных понятий «одаренный ученик», «педагогическая поддержка»; охарактеризовано содержание работы с одаренными учащимися в таких аспектах: создание благоприятных условий для реализации их потенциала и системы специальных мероприятий, обеспечивающих самовыражения учащихся в различных видах деятельности. Автор акцентирует внимание ученых, учителей-практиков, которые конструируют учебники нового поколения, на необходимости учитывать специфику умственного и интеллектуального развития одаренных детей.

Ключевые слова: одаренность, педагогическая поддержка, способности ученика, инновационное обучение, виды педагогической поддержки одаренных учащихся, процесс конструирования учебников нового поколения.

EN The article shows understanding the initial concepts of «gifted student», «educational support», characterized the content of work with gifted in the following aspects: creating an enabling environment to realize their potential and system of the special measures to ensure the expression of students in various activities. The author focuses the attention of scientists, teachers, practitioners, who construct a new generation of textbooks, the need to take into account the specificity of cognitive and intellectual development of gifted children.

Keywords: talent, educational support, student abilities, innovative learning, types of educational support for gifted students, process of designing a new generation of textbooks.